

1Н//646820(039)

Нацыянальная акадэмія навук Беларусі
Цэнтр даследаванняў беларускай
культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі

ПЕРШАЯ СУСВЕТНАЯ ВАЙНА Ў НАРОДНАЙ ПАМЯЦІ І МАСТАЦКІМ АДЛЮСТРАВАННІ

МАТЭРЫЯЛЫ
МІЖНАРОДНАЙ НАВУКОВАЙ КАНФЕРЭНЦЫІ

(Мінск, 7 – 8 кастрычніка 2014 г.)

Мінск, “Права і эканоміка”, 2014

1к//646820(039)

Нацыянальная акадэмія навук Беларусі
Цэнтр даследаванняў беларускай культуры,
мовы і літаратуры НАН Беларусі

ПЕРШАЯ СУСВЕТНАЯ ВАЙНА Ў НАРОДНАЙ ПАМЯЦІ І МАСТАЦКІМ АДЛЮСТРАВАННІ

МАТЭРЫЯЛЫ МІЖНАРОДНАЙ
НАВУКОВАЙ КАНФЕРЭНЦЫІ

(Мінск, 7–8 кастрычніка 2014 г.)

Мінск
“Права і эканоміка”
2014

Нацыянальная
бібліятэка
Беларусі

мастацкае сведчанне эпохі, як дэталёвае і падрабязнае выяўленне адной з самых драматычных старонак беларускай гісторыі XX стагоддзя.

Пярэдадзень вялікай гістарычнай падзеі адлюстраваны ў рамане У.В. Гніламёдава з уласцівай пісьменніку ўвагай да паўсядзённага бытвання герояў, якія жывуць звычайнымі для іх клопатамі і зусім не падазраюць пра набліжэнне жорсткіх выпрабаванняў. “Вясна і лета 1914 года выдаліся сухімі і вельмі спякотнымі, – адзначае апаведальнік. – У чыстым блакіце там-сям бездапаможна бялелі хмаркі. Драмалі затравелыя двары і прыгуменні” [2, с. 59]. Дакументальная дакладнасць аповеду з’яўляецца, несумненна, вынікам вялікай падрыхтоўчай працы аўтара па скрупулёзным вывучэнні гістарычнага матэрыялу, але гэтыя атрыманыя з розных крыніц веды ажыўляюцца, набываюць мастацкае ўвасабленне ў тэксце твора дзякуючы здольнасці мастака пранікнуцца атмасферай тагачаснага жыцця, глыбока ўвайсці ў свет сваіх герояў, узнавіўшы яго ў выразна ўяўленых вобразах.

Літаратура

1. Гніламёдаў, У. Ад даўніны да сучаснасці : Нарыс пра беларускую паэзію / У. Гніламёдаў. – Мінск : Маст. літ., 2001. – 246 с.
2. Гніламёдаў, У. Расія / У. Гніламёдаў. – Мінск, 2007. – 672 с.
3. Гніламёдаў, У. Сучасная беларуская паэзія: Творчая індывідуальнасць і літаратурны працэс / У. Гніламёдаў. – Мінск : Навука і тэхніка, 1983. – 304 с.

Люкун В.І.
Пінск, Беларусь

ВАЙНА ЯК ТРАГЕДЫЯ НАРОДНАГА ЛЁСУ Ў ТВОРЧАСЦІ УЛАДЗІМІРА ГНІЛАМЁДАВА

Томас Ман невыпадкова пачынаў адлік часу з Першай сусветнай вайны: “...гэта гістарычная вяжа, якая абазначыла канец аднаго свету і пачатак чагосьці зусім новага” [6, с. 359]. Вайна была прайграная з усіх бакоў, але яна спарадзіла вялікі духоўны рух, спарадзіла літаратуру адметнага творчага накірунку, у тым ліку і літаратуру “згубленага пакалення”, моцную сваім антываенным пафасам, якая суіснавала ў цесным узаемадзеянні з філасофіяй і эстэтыкай авангарду.

У 1929 годзе, амаль адначасова, выходзяць раманы англічаніна Р. Олдзінгтона “Смерць героя”, немца Э. Рэмарка “На заходнім фронце без змен” і амерыканца Э. Хэмінгуэя “Бывай, зброя”. Пазней гэты шэраг будзе дапоўнены трылогіяй “ЗША” (1930–1936) амерыканца Дос Пасоса. Менавіта гэтая літаратура наклала адбітак на ўсю далейшую “шматколёрную” атымілітарысцкую літаратуру, шмат у чым вызначыўшы яе развіццё. За выключэннем савецкай літаратуры, якая тым часам была занятая ў першую

чаргу мастацкім асэнсаваннем Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 г. і адышла ад тэм і праблем заходнееўрапейскай літаратуры. Праўда, былі і выключэнні: цыкл вершаў Я. Купалы “Песні вайны”, паэма Я. Пушчы “Цень Консула” (і інш.), дзе вайна адлюстроўвалася як нацыянальная катастрофа, як фізічнае і маральнае вынішчэнне нацыі. Артэфактам літаратуры аб Вялікай вайне можна лічыць дакументальна-мастацкія запіскі М. Гарэцкага “На імперыялістычнай вайне”. Кніга М. Гарэцкага найбліжэй стаіць да вопыту літаратуры “згубленага пакалення”: дэгераізацыя вайны, трагедыя індывідуальнага духу. Яна з’явілася ў беларускай культурнай прасторы як першы мастацкі летапіс вайны. Але надрукаваны ў 1926 г. твор не атрымаў належнай ацэнкі ў крытыкаў, з цяжкасцю прабіваўся да чытацкай аўдыторыі, таму і не мог адыграць адэкватнай ролі ў развіцці нацыянальнай літаратуры.

Р. Олдзінгтон адчуваў сябе глыбока абавязаным усім, хто загінуў на полі бою. Англіійскі пісьменнік адчуваў асабістую адказнасць і асабістую віну за ўсіх забітых на вайне, за ўсіх яе ахвяр. Да такога ж пачуцця адказнасці і віны ён заклікаў кожнага чалавека паасобку. Такім жа пачуццём адказнасці ў савецкай літаратуры пазней будзе прасякнута “лейтэнанцкая проза” – асабліва “ваенная” проза Васіля Быкава.

Такой адказнасцю ўжо напрыканцы ХХ–пачатку ХХІ стст. кіруецца і сучасны пісьменнік Уладзімір Гніламёдаў. Адказнасцю перад памяццю свайго роду і памяццю ўсяго народа беларускага. Яго “сямейная хроніка” – унікальная з’ява ў кантэксце сучаснай беларускай прозы: “Уліс з Прускі” (2006), “Расія” (2007), “Вяртанне” (2008), “Валошкі на мяжы” (2009–2011), “Вайна” (2014).

Адлюстраванне вайны 1914 г. У. Гніламёдава – гэта якасна іншы ўзровень мастацкай свядомасці, які спраўдзіўся ўжо ва ўмовах змены культурнай парадыгмы. Гэта адлюстраванне гісторыі праз адчуванні народа, праз духоўную памяць свайго роду, генную памяць. Толькі У. Гніламёдаву, як і некалі М. Прусту ў яго геніяльнай працы “У пошуках страчанага часу”, разам з рэальнымі фактамі і падзеямі вельмі важна перадаць **сваё** адчуванне радзімы, **сваё** адчуванне часу, гісторыі Крэсаў Усходніх праз сукупнасць адчуванняў сваіх продкаў, землякоў-вяскоўцаў, праз сукупнасць фактаў чалавечага перажывання увогуле. Як і раней М. Прусту, У. Гніламёдаву цяпер невыносна цяжка, што свет, які ён адчувае, носіць у сабе, знікне, сыйдзе ў нябыт разам з ім. Знікне яго Пруска, яе гісторыя, а разам з ёю знікнуць і тыя глыбінныя духоўныя каштоўнасці, носьбітамі якіх былі яго суродзічы. Адсюль вынікае і адна з галоўных задач пісьменніка: вярнуцца да сваіх каранёў, да сакральнага, адлюстраванне жыцця роднай вёскі Прускі – народнае жыццё. Жыццё “ў вайне”. Жыццё анталагічнае па сваёй сутнасці, жыццё “быццёнае”. Менавіта гэтае “прыроднае” жыццё, малапрыкметнае на знешнія падзеі, жыццё-сузіранне, жыццё-існаванне і было галоўным “генератарам” “духоўнага капітала нацыі” (С. Гаранін), ва ўмовах сацыяльнага ўціску і ваеннага ліхалецця. Пісьменнік адыходзіць ад суб’ектыўнасці літаратуры “згубленага пакалення”, яго тэксты набываюць рысы аб’ектываванага прозы. Больш за тое, У. Гніламёдаў у сваіх творах дыялектычна спалучае індывідуальна-асабовае бачанне свету і

калектыўна-родавае, спрадвечнае. Адсюль, дарэчы, і поліфанізм яго прозы – як адзнака маштабнага светабачання і глыбіні пранікнення ў сутнасць быцця.

Соцыум, перакананы аўтар “Расіі”, дэфармуе асобу, ператварае яе ў функцыю. Ідэя абсурднасці свету, шырока распаўсюджаная ў літаратуры “згубленага пакалення”, шмат у чым вызначае і арганізацыю мастацкай прасторы рамана “Расія”. “*Большавізм – гэта прыпадак, які здарыўся з нашым вопчаствам, асляпленне...*” [2, с. 480], – адзначыць Ілья Аляксандравіч Платонаў, які раней хлебам усю Бельгію карміў і быў перакананы, што “*ўласнасць на зямлі асвечана Богам!*” [2, с. 413]. “*Рэвалюцыя – гэта памрока, зацьменне. Як зацьменне сонца*” [2, с. 512], – абагульніць свае назіранні Фёкла. Гэтая простая непісьменная жанчына верыла, што “*забіваючы ініага, чалавек знішчае адначасова і сябе... ахвяры вартыя сваіх катаў*” [2, с. 512]. “*Белыя, чырвоныя, яшчэ нейкія... Нічым яны фактычна паміж сабой не розняцца. Ваююць, ваююць, б’юцца...*” [2, с. 461]. Бо “*гвалт нараджае гвалт*” [2, с. 512], – па-філасофску глыбокадумна адзначыць прускавец Ламака.

Да ідэі абсурднасці свету ў У. Гніламёдава далучаецца матыў страты бацькоўскага “дома” як “дома” нацыянальнага. У структуру рамана “Расія” ўводзяцца вобразы-канцэпты зямлі і бацькоўскага “дома”. Насычаныя глыбокім філасофскім зместам, яны набываюць статус архетыпа **нацыянальнага “дома”**. “*Зямля ўсё ж такі нешта большае, чым тыя простыя рэчывы, з якіх яна, здавалася б, складаецца...*” [3, с. 29], – адзначыць пісьменнік ужо ў рамане “Вяртанне”. Цэнтрам гэтай вялікай нацыянальнай прасторы з’яўляецца Пруська. Вёска жыла сваёй храналогіяй, дакладней, па кругавароце – сяўба, касьба, жніво. Падасца мадэль устойлівага і згарманізаванага вясковага жыцця. Зло, персаніфікаванае ў вобразе вайны, парушыла гэты спрадвечны рытм, спыніла кругаварот, і вось вынік – знік разумны пачатак, свет апынуўся на мяжы апакаліпсісу. Прускаўцы вымушаны былі пакінуць свой “дом”, сваю зямлю.

Раманная прастора У. Гніламёдава, пазначаная прыкметай эпічнай запаволенасці, пераклікаецца з паэтыкай класічнага эпасу з яго няспешным рухам, з адчуваннем усеагульнага адзінства. Гэтая мастацкая прастора, яе рытм нібыта ідэнтыфікуецца з рухам самога жыцця прыпушчанскага краю. Няспешлівасць, запаволенасць – гэта рытм жыцця-існавання Прускі і прускаўцаў, народа па сваёй сутнасці абшчыннага, які, набыўшы статус бежанцаў, рухаўся на ўсход, а “*з неба на ўсё гэта сумна глядеў месяц*” [2, с. 103]. Пад пагрозай знішчэння аказалася жыццё прыроднае, якое развівалася субстанцыянальна, па-за чыёй-небудзь воляй. І вось цяпер гэтае жыццё перарвалася. “*Лявону на нейкі момант нават здалося, што яны коцяцца ў нейкае незразумелае бяздонне, якое ўсё глыбей і глыбей паглынае іх усіх разам з коньмі і возамі, з няхітрым дарожным скарбам*” [2, с. 103]. “*Лёс дарэіты хоча выкараніць наш народ...*”, – адзначыць стары Кірыла. “*Не спрыяе нам лёс*” [2, с. 103], – падтрымлівае яго і маладзейшы прускавец Трафім. Гэта – галасы “стомленага” народа. Прускаўцы, па логіцы развіцця мастацкай думкі, сталі ахвярамі свайго лёсу-наканавання. “*Вайна – гэта чыясьці забава, нейкі вялікі падман, змова сатанінскіх сіл, пра якую ніхто не ведае, але яна, змова гэтая, існуе...*” [2, с. 349]. “*Увесь свет ахапіла вайна... Гэта за грахі нашы!*” [2,

с.100–101] (падкрэслена мною. – В. Л.). Гэта вельмі характэрны момант. Народ быў далёкі ад палітыкі, ад бунтоўнасці, ад абвінавачванняў кайзераўскай улады. Ён “скупляў” свае грахі. Годна скупляў. Гэта адзін з парадоксаў народнай свядомасці пачатку ХХ стагоддзя. Пісьменнік тут ставіць важнейшае для асэнсавання нацыянальнай ідэнтычнасці пытанне. Пытанне ўнутранай нескаронасці простых людзей.

Вяскоўцаў страшыла дарога, яны адмаўлялі само слова “бежанец”, бо “бежанцы мы, уцекачы, значыць” [2, с. 93]. Людзі адрываліся не толькі ад звыклага ладу жыцця, роднай зямлі, роднага парога, але і ад магіл продкаў:

– “Крыж трэба паставіць, – сказала Марыля.

– Які крыж?

– На могільках. Каб назад вярнуцца! Калі крыж будзе стаяць, дык цягнуць сюды будзе! <...>

– Зямлі з сабой трэба ўзяць – жменьку хаця б. Людзі так робяць...” [2, с. 95–96], – нагадаў Кірыла.

У тэкст уводзіцца яшчэ адзін вобраз-канцэпт – дарогі. Сваёй метафарычнай сутнасцю ён выходзіць за межы аднаго індывідуальнага лёсу, закранае і іншыя “ўзроўні”, больш агульныя. Дарога, па якой выбраліся прускаўцы ў бежанства, сімвалізуе рух ўсяго беларускага народа ў сваім гістарычным прадвызначэнні. Запаволенасць руху бежанцаў – гэта запаволенасць руху самой беларускай гісторыі.

Узнікае трагічная па сваёй сутнасці бязмежная быццёвая прастора, пасярод якой рухаюцца прускаўцы, рухаецца ўвесь народ беларускі. У невядомасць. У залежнасць. Ад самога свайго пачатку. Усё далей ад свайго прыроднага ці першароднага “я”. “Ехалі... паціху калдыбаліся... Спусціліся са стромкай Бабіцкай гары... Мінулі Літну, Мікалаева, праехалі Замасты... Рухаліся марудна” [2, с. 97-98]. Так напісаў У. Гніламёдаў у рамане “Расія”. Яшчэ больш выразная паралель акрэслена ў рамане “Валошкі на мяжы”: “Наперадзе і заду, даганяючы Лявона, скрыпелі чыесьці калёсы... Ён ведаў і любіў гэты спрадвечны скрып колаў на прасялачных дарогах, рух як нейкую ўсюдыісную галоўную прыкмету жыцця, як напамінак, што побач такія ж, як і ты, людзі, аб’яднаныя адной сялянскай доляй” [4, с. 9]. Спрадвечны запаволены рух беларусаў – гэта і ёсць іх доля, прадвызначаная самім Творцам.

У раскрыцці духу народа В. Бялінскі бачыў прыкметы эпапеі. У цэнтры эпапейнага па сваіх маштабах адлюстравання У. Гніламёдаў “паставіў” дух “стомленага народа”, якому “надакучыла думаць пра будучыню, ён даўно ўжо адвык ад гэтага занятку. Проста – жыў, па інерцыі” [2, с. 205]. Але разам з тым менавіта гэты народ ўмеў выжываць ва ўмовах, у якіх і “звер не можа” [2, с. 101].

Гніламёдаву-раманісту ХХІ стагоддзя ўдалося вельмі глыбока спасцігнуць драматычную сутнасць сацыяльных, духоўных перамен першых дзесяцігоддзяў ХХ стагоддзя, маштабна адлюстраваць унутраную драму беларускага народа, які ў дадатак да вайны 1914 г., бежанства і рэвалюцыі 1917 г. павінен быў прайсці і праз польскі ўціск, калі бальшавікі аддалі Польшчы заходнюю частку Беларусі.

Заслуга У. Гніламёдава яшчэ і ў тым, што ён імкнецца адшукаць анталагічныя адзнакі адзінства беларускага і рускага народаў. Ён сінтэзуе “хоры” галасоў двух славянскіх народаў, высвятляючы пры гэтым і іх карані.

З аднаго боку – нашчадкі старажытнага племені: “прусаў, яцвягаў, велетаў”, мужага і ваяўнічага народа, які прыйшоў з-пад Карпат. З другога – “далёкія нашчадкі беглых разінцаў і пугачоўцаў” [2, с. 124]. Апынуўшыся ў глухой патрыярхальнай расійскай вёсцы, прускаўцы ўбачылі, што і там жыццё “цякло марудна і аднастайна” [2, с. 123]. “У нас жыццё вялае, – адзначыць Лявон, – але і тут яно не надта паспеілівае. Таксама як бы хто стрымлівае яго... Але сіла жыцця такая, як гэтая трава, што прабіваецца дзе толькі можна, каб сцвердзіць сябе, умацавацца, закрасаваць...” [2, с. 183] Узнікае ідэя духоўнай моцы агульнага славянскага свету. І агульнасці трагічнага лёсу славянскіх народаў. Першая сусветная вайна і рэвалюцыя паяднала “малодных браццяў” і старшага, бо “ацечаства ў нас адно, адзінае і недзялімае!” [2, с. 121].

Годным прадстаўніком свайго народа з’яўляецца Лявон Кужаль, саліруючы голас якога выразна гучыць ў тэксце “Хронікі”. Акаляючыя ўмовы, зразумела, удзельнічаюць ў фарміраванні ўнутранага “я” Лявона, але яго духоўная сутнасць падпарадкоўваецца ў большай ступені генам роду, прыроднай існасці. Ён дбае пра мінуўшчыну, сваіх продкаў, бо для яго гэта не толькі гісторыя, але і бацькаўшчына. “Пра сваё забываць не варта. Гэта – бацькаўшчына!” [3, с. 264] Бацькаўшчына як неад’емная частка вялікага нацыянальнага “дома”. У. Гніламёдаў, такім чынам, пацвярджае ідэю Г. Гачава аб тым, што “Нацыянальны свет расце адразу з розных канцоў: і з зямлі, і з неба, з мінулага (паходжанні), і спераду – з мэты, прызвання, якое змяшчаецца ў мары, ідэалах, у клічу-памкненні наперад” [1, с. 161].

Па сваёй анталагічнай сутнасці Лявон Кужаль стаіць упоравень з коласаўскім Міхалам і мележаўскім Васілём Дзятлам. Менавіта стаўленне да зямлі вызначае характар і сацыяльную пазіцыю гэтых герояў. Лявон хацеў жыць, як некалі ладзіў сваё жыццё дзед Кірыла. “Той жыў як чалавек і адначасова быццам як дрэва, спалучыўшыся ў адно цэлае з зямлёй і з усім прыродным улошнем... “Вось каб і мне так! А што? Можна, гэта і ёсць выйсце! І я буду мацней за ўсіх вас – і збуічаў, і санацыю, і камуністаў, і самога Пілсудскага!..” [3, с. 386]. У логіцы развіцця вобраза Лявона Кужаля сцвярджаецца настойлівая неабходнасць самабытнага ўдзелу чалавека ў стваральным жыцці.

Прызыў у царскую армію, на вайну, Лявон успрыняў як чарговае наканаванне лёсу: “Вайна патрабуе ахвяр, як вогнішча – дроў. Значыць трэба ісці насустрач лёсу – яго не абмінеш” [2, с. 246]. Так, змірыўшыся, разважаў Лявон.

Пісьменнік не шкадуе адмоўных фарбаў, адлюстроўваючы царскую армію Першай сусветнай вайны. Як не шкадавалі іх у свой час пісьменнікі “згубленага пакалення”. Запазычыўшы барбюсаўскую метафару факта, яны ўспрымалі вайну як несупынную лаву смерці, крыві і разбурэння. Адсюль – іх страшэнны адчай, крык душы. Адсюль і найвялікшы пафас адмаўлення.

У. Гніламёдаў у перадачы “вобраза” вайны вельмі блізка стаіць да вопыту літаратуры “згубленага пакалення”. Пераемнасць традыцый тут відавочная.

Э. Хэмінгуэй драму свету бачыў найперш у страце рамантыкі жыцця, у страце індывідуальнага “я”, у нівеліроўцы – праз вайну! – гэтага “я” да ступені “ніхто”.

Аўтар “Расіі” таксама сведчыць, што людзей ператваралі ў безгалосыя аўтаматы ужо ў вучэбным палку. Жыццё чалавека тут не мела аніякай каштоўнасці. “Памерці за радзіму на полі брані – што можа быць прыгажэй, гаспада” [2, с. 253], – пафасна ўнушаў навабранцам армейскі палкоўнік. Неўзабаве Лявон адчуў, што ён таксама становіцца паслухмяным аўтаматам, выканаўцам чужой волі. Ён прыходзіць да высновы, што “армія – ды яшчэ ў час вайны – суцэльны здзек над чалавекам” [2, с. 251].

Вайна з цяжкасцю ўваходзіла ў свядомасць Лявона: “гукі стрэлаў праціналі густы туман, упіваліся ў вушы і дзейнічалі на нервы” [2, с. 256]. Яму здавалася, што нібыта сама зямля “глуха стагнала”, яму “хацелася як мага шчыльней уціснуцца ў зямлю, забіцца ў нейкую шчыліну” [2, с. 256]. Яму, селяніну па сваёй сутнасці, г.зн. *стваральніку* жыцця, цяжка станавіцца разбуральнікам, забойцам. Герой не адчуваў ніякай асабістай нянавісці да ворага. Ён закалоў свайго першага “рыжага доўгага немца” толькі таму, што “не я б яго, дык ён бы мяне. Усё проста, і ўсё складана...” [2, с. 270]

Як засведчыла еўрапейская літаратура аб Першай сусветнай вайне, працэс пераўтварэння чалавека ў салдата-забойцу, выканаўцу чужой злой волі, заўсёды быў пакутліва-супярэчлівым, трагічным. Чалавек не вытрымліваў наймаверна цяжкага псіхалагічнага ўціску вайны. Нават тыя, што выжылі фізічна, духоўна заставаліся памерлымі.

Лявон Кужаль – таксама ахвяра вайны. Назіраючы за тым, як “рускія салдаты мясілі нямецкія акопы, а нямецкія – варушылі зямлю па гэты бок”, героя “даймала не столькі фізічная, колькі нейкая больш глыбокая, нутраная стомленасць, якая напаўняла чалавека нерухомасцю і раўнадушшам да ўсяго навакольнага” [2, с. 271]. Лявон становіцца інакшым, адрозным ад сябе ранейшага, “штосьці ў ім моцна пахіснулася. Узмаціўся скепсіс, прыгнечанасць. Жыццё здавалася суцэльным ланцугом драм і трагедый” [2, с. 306].

Перадаючы атмасферу страты старых ідэалаў, Э. Хэмінгуэй часоў Першай сусветнай вайны сцвярджаў, што вайна забівае кожнага, і шукаў альтэрнатыву непазбежнасці, пакуль нарэшце зразумеў, што толькі каханне да жанчыны выратуе душу чалавека (“Бывай, зброя”). Герой У. Гніламёдава на вайне ратуецца іншым – памяццю аб бацькаўшчыне, адчуваннем земляробчай працы. Бо і ў акопах Лявону снілася Пруска. “Як бы мы ўсе разам выйшлі ў поле жаць жыта. Нават чуў пах прускаўскага палыну...” [2, с. 266]

Лявон быў хрысціянінам па сваёй маральнай сутнасці. Палітыка, а тым больш палітыканства, яго не цікавілі. “Відаць, я лініі сярод тых, хто будзе новы свет. Мне трэба заставацца ў старым. Па-новаму я ўжо не патраплю...” [2, с. 595] Ды і ўвогуле, “нашто селяніну палітыка, калі хапае зямлі? Вырасціў што – прадаў” [3, с. 108]. Герой упарта імкнецца адстаяць сваю ўнутраную

свабоду, свабоду ад рэвалюцыі, ідэалогіі і палітыкі, ад усіх злых сіл, якія актывізаваліся ў час міжваеннага ліхалецця. “*Чаго ж яны ад мяне хочуць?.. Чаго ім ад мяне трэба?*” [3, с. 233] – дзівіўся Лявон, з усіх сіл баронячы свой суверэнітэт.

Лявон 20-х–30-х гг. – сцвярджэнне ідэі захавання ўнутранага “я” беларуса, яго нацыянальнага “дома”, захавання пераемнасці духоўнага ладу жыцця. Лявон 40-х гг. – гэта ўжо матыў страчанасці спрадвечных духоўных сувязей паміж людзьмі, паміж чалавекам і “домам”. Трагедыя яго ў тым, што ён становіцца апошнім з магікан сялянскага роду Кужаляў.

Першая сусветная вайна – складаны этап у выпрабаванні прускаўцаў. Услед за ёю зло ў тэкстах пісьменніка набудзе іншыя персаніфікацыі: кастрычніцкая рэвалюцыя, бальшавіцкі тэрор, уціск Рэчы Паспалітай. Гэты “стомлены” ад сацыяльнага ўціску народ павінен будзе зноў і зноў адстойваць сваю нацыянальную адметнасць і неўміручасць.

У. Гніламёдаў напружана шукае суровую праўду нацыянальнага быцця, яго духоўны базіс. Творчая інтуіцыя аўтара, угрунтаваная еўрапейскім літаратурным і гісторыка-культурным вопытам, дазволіла яму па-новаму асэнсаваць складанасці развіцця нацыянальнай свядомасці, спасцігнуць вайну як духоўную трагедыю народа, актуалізаваць яе маральныя наступствы. “*Тэма вайны, – адзначыць пісьменнік, маючы на ўвазе галоўным чынам Вялікую Айчынную вайну, – з’ява феноменальная, разлічаная на будучыню. Вайна не становіцца і не павінна станавіцца гісторыяй – каб не было надалей, як учора <...>. Тэма невычэрпная. Ды не зняўшы шапку перад народамі-пакутнікам, не будзе нашчадак паўнаважным чалавекам*” [5, с. 8].

Літаратура

1. Гачев, Г. Национальные образы мира / Г. Гачев // Вопросы литературы. – №10. – 1987.
2. Гніламёдаў, У.В. Расія: раман / У.В. Гніламёдаў. – Мінск : Маст. літ., 2007. – 672 с.
3. Гніламёдаў, У.В. Вяртанне : раман / У.В. Гніламёдаў. – Мінск : Маст. літ., 2008. – 429 с.
4. Гніламёдаў, У.В. Валюшкі на мяжы: раман / У.В. Гніламёдаў // Палымя. – 2009. – №8.
5. “Круглы стол” на тэму “Вялікая айчынная вайна ў літаратуры: учора, сёння, заўтра” / ЛіМ. – 2013. – 3 мая.
6. Манн, Т. Художник и общество / Т. Манн // Называть вещи своими именами: Программные выступления мастеров западноевропейской литературы XX века. – М., 1986.